

ELEKTRON TIJORATNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Rajabova Muhabbat Shuhratovna

Buxoro Xalqaro Universiteti

"Iqtisodiyot " yo 'nalishi 1-bosqich magistranti

Rajabova Maftuna Shuhrat qizi

Buxoro Davlat Universiteti

"Buxgalteriya hisobi" yo 'nalishi 1-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada elektron tijoratni rivojlantirishning samarali usullari tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijorat global va mahalliy bozorlarning muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning rivojlanishi tadbirkorlik subyektlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Maqolada elektron tijoratning asosiy afzalliklari, biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, to'lov tizimlarini takomillashtirish, raqamli marketing strategiyalaridan foydalanish, logistika va yetkazib berish tizimini optimallashtirish hamda mijozlar ishonchini oshirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, elektron tijoratni rivojlantirishda davlat siyosati va zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati ham yoritiladi.

KALIT SO'ZLAR: elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot, onlayn biznes, raqamli marketing, to'lov tizimlari, logistika, avtomatlashtirish, mijozlar ishonchi, innovatsion texnologiyalar, davlat siyosati.

KIRISH

Hozirgi kunda elektron tijorat jahon iqtisodiyotining ajralmas qismiga aylanib, biznes yuritishning samarali vositalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, internetdan foydalanuvchilar sonining ortishi va onlayn to'lov tizimlarining takomillashuvi elektron tijoratning keng miqyosda rivojlanishiga turtki bermoqda. Bugungi kunda yirik kompaniyalardan tortib kichik va o'rta biznes vakillarigacha bo'lgan subyektlar elektron tijorat imkoniyatlaridan foydalangan holda bozor ulushlarini kengaytirishga harakat qilmoqda.

Elektron tijoratning rivojlanishi tadbirkorlik faoliyatining samaradorligini oshirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish, iste'molchilarga qulaylik yaratish va xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish kabi afzalliklarni ta'minlaydi. Shu bilan birga, ushbu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun samarali biznes-modellarni ishlab chiqish, mijozlarga yo'naltirilgan xizmatlar ko'rsatish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada elektron tijoratni rivojlantirishning samarali usullari, biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va bozor talablariga mos strategiyalarni ishlab chiqish masalalari tahlil qilinadi. Elektron tijoratni rivojlantirish yo'lidagi asosiy muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ham ko'rib chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasi: Statistika tahlil

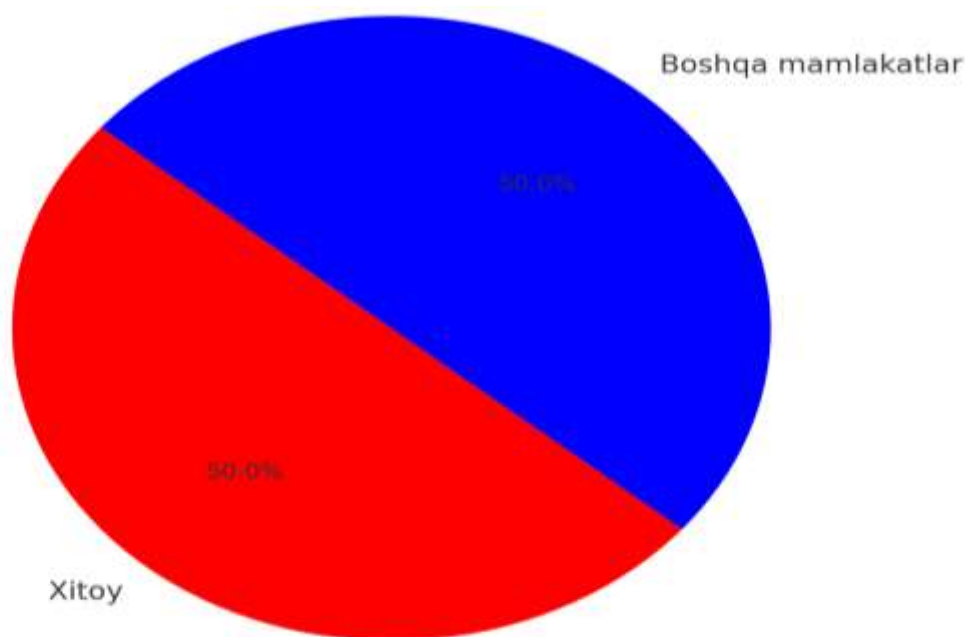
Ushbu tadqiqotda elektron tijoratni rivojlantirish jarayonini baholash uchun statistik tahlil metodidan foydalaniladi. Tadqiqot davomida ishonchli manbalardan, jumladan Jahon Banki, Statista, OECD va milliy statistika idoralaridan olingan ma'lumotlar tahlil qilinadi. Elektron tijoratning o'sish sur'atlari, savdo hajmi va foydalanuvchilar dinamikasi baholanadi hamda mintaqalar va iqtisodiy tarmoqlar bo'yicha taqqoslanadi. Shuningdek, regresion va korelyatsion tahlil usullari orqali elektron tijoratning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlanadi. Olingan natijalar asosida elektron tijoratni rivojlantirish bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqiladi. Ushbu yondashuv elektron tijoratning hozirgi holatini ilmiy asosda baholash va uning istiqbollari aniqlash imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Elektron tijoratning jadal rivojlanishi global iqtisodiyotning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. So‘nggi yillarda elektron savdo hajmining ortishi, internet foydalanuvchilari sonining ko‘payishi va raqamli to‘lov tizimlarining keng joriy etilishi ushbu sohaning tezkor o‘rishiga zamin yaratmoqda. Tadqiqot davomida elektron tijoratning asosiy ko‘rsatkichlari tahlil qilindi va quyidagi jihatlar aniqlandi.

Global miqyosda elektron tijorat bozori doimiy ravishda kengayib, umumiy chakana savdo hajmining sezilarli qismini tashkil etmoqda. So‘nggi yillarda elektron savdo sohasidagi yillik o‘rish sur‘ati 10-15% atrofida bo‘lib, bu an‘anaviy savdo shakllariga nisbatan ancha yuqori ko‘rsatkichdir. Osiyo-Tinch okeani mintaqasi, Shimoliy Amerika va Yevropa elektron tijorat rivojlanishida yetakchi hududlar hisoblanadi. Ayniqsa, Xitoy va AQSh kabi mamlakatlar global elektron tijorat hajmida yetakchilik qilmoqda. Masalan, Xitoyning elektron savdo bozori 2024-yilda 2,8 trillion AQSh dollariga yetishi kutilmoqda, bu esa global elektron tijorat hajmining qariyb 50% ini tashkil etadi.

1-rasm. 2023-yilda global elektron tijorat bozorining taqsimlanishi.

Dunyo miqyosida elektron tijorat platformalarining savdo hajmlari yildan-yilga ortib bormoqda. Bu sohaga bo'lgan talabning o'sishi global bozorda yirik kompaniyalarning o'rnini mustahkamlashga olib kelmoqda. Quyida dunyoning eng yirik elektron tijorat platformalarining 2023-yildagi savdo hajmlari va ularning bozordagi o'ri batafsil yoritiladi.

Amazon kompaniyasi global elektron tijoratning eng yirik ishtirokchilaridan biri hisoblanadi. 2023-yilda Amazon'ning umumiy savdo hajmi taxminan 600 milliard AQSh dollarini tashkil etdi. Ushbu ko'rsatkich kompaniyaning chakana savdo bozoridagi yetakchiligini tasdiqlaydi. Amazon mijozlarga keng mahsulot tanlovini, tezkor yetkazib berish xizmatlarini va raqamli texnologiyalar asosida rivojlangan to'lov tizimlarini taqdim etadi. Ayniqsa, Amazon Prime xizmati orqali obunachilar uchun tezkor yetkazib berish va eksklyuziv chegirmalar mavjudligi kompaniyaning mijozlar bazasini sezilarli darajada kengaytirishiga yordam berdi.[8]

Xitoyning yetakchi elektron tijorat platformasi Alibaba ham global bozorda muhim o'rin egallaydi. 2023-yilda Alibaba platformasi orqali amalga oshirilgan umumiy savdo hajmi 1 trillion AQSh dollaridan oshdi. Bu ko'rsatkich kompaniyaning elektron tijorat bozoridagi eng yirik o'yinchilardan biri ekanligini tasdiqlaydi. Alibaba'ning Taobao va Tmall platformalari orqali millionlab tadbirkorlar va iste'molchilar o'zaro savdo amalga oshiradi. Kompaniya sun'iy intellekt va big data texnologiyalaridan keng foydalanib, mijozlarga shaxsiylashtirilgan savdo tajribasini taqdim etadi.[7]

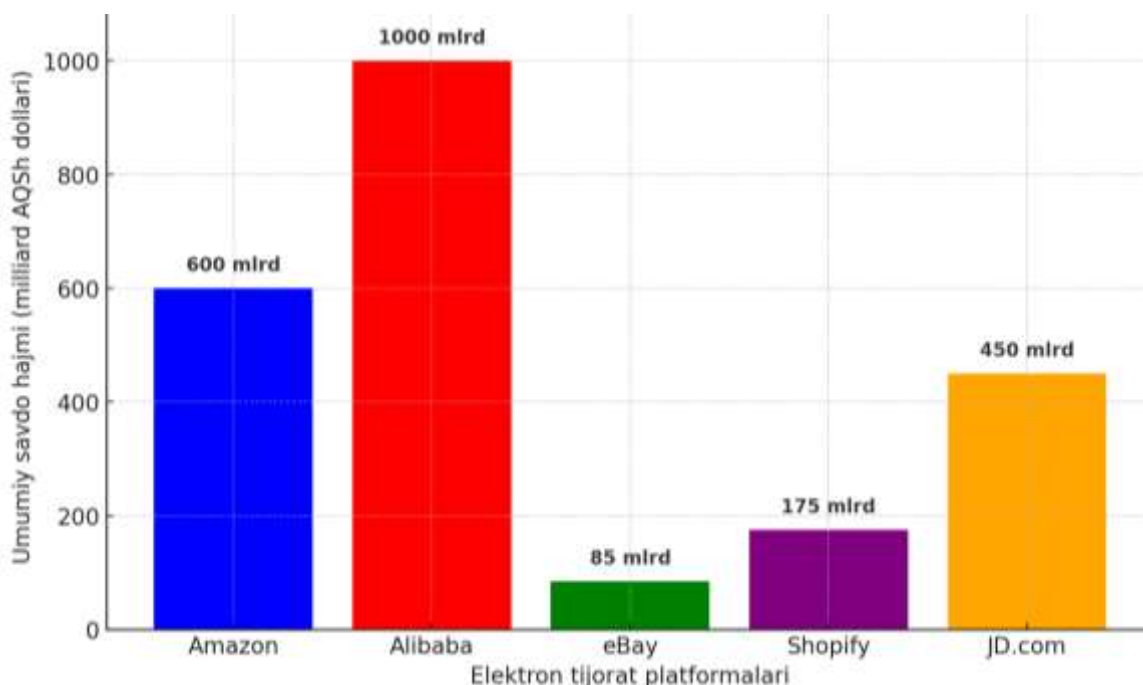
eBay ham global elektron tijorat bozorida muhim rol o'ynaydi. 2023-yilda eBay platformasi orqali amalga oshirilgan savdolar hajmi taxminan 85 milliard AQSh dollarini tashkil etdi. Ushbu platforma asosan ikkilamchi bozor va auksion asosida ishlaydigan biznes modeli bilan ajralib turadi. eBay foydalanuvchilarga noyob mahsulotlarni topish va sotish imkonini beradi. Kompaniya o'zining

ishonchli xarid qilish tizimi va xalqaro bozordagi kuchli pozitsiyasi bilan mijozlarni jalb etishda davom etmoqda.

Shopify elektron tijorat sohasida kichik va o'rta bizneslar uchun kuchli ekotizim yaratgan platformalardan biridir. Shopify orqali ishlaydigan onlayn do'konlarning umumiy savdo hajmi 2023-yilda 175 milliard AQSh dollariga yetdi. Shopify tadbirkorlarga o'z onlayn do'konlarini yaratish, boshqarish va raqamli to'lov tizimlarini integratsiya qilish imkoniyatini beradi. Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasidan keyin kichik bizneslarning onlayn savdoga o'tishi Shopify uchun yangi imkoniyatlar yaratdi.

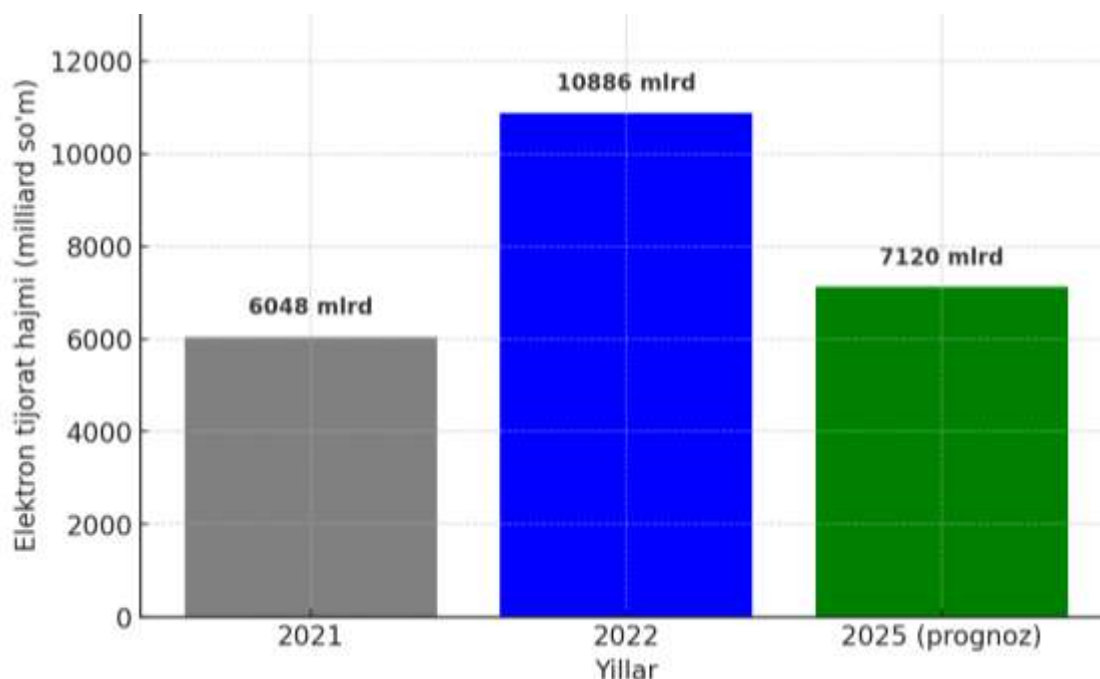
JD.com Xitoyning yana bir yirik elektron tijorat platformasi bo'lib, 2023-yilda taxminan 450 milliard AQSh dollari miqdorida umumiy savdo hajmiga erishdi. JD.com tovarlarning sifati va logistika xizmatlari bo'yicha yuqori standartlarga ega. Kompaniya o'zining mustaqil yetkazib berish tarmog'iga ega bo'lib, mahsulotlarni mijozlarga tezkor yetkazib berish orqali raqobatchilardan ajralib turadi.[8]

2-rasm. 2023-yilda yetakchi electron tijorat platformalarining savdo hajmi ko'rsatkichlari.

O'zbekistonda elektron tijorat so'nggi yillarda sezilarli o'sishni ko'rsatmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2022-yilda elektron tijorat savdolari hajmi 2021-yilga nisbatan 1,8 barobar oshib, 10 886,8 milliard so'mdan ortiqni tashkil etdi. Bu umumiy chakana savdo hajmining 4 foizidan ortig'iga teng.[4] Prognozlarga ko'ra, 2025-yilga borib O'zbekistonda elektron tijorat bozori hajmi 12 barobar o'sishi mumkin, bu esa onlayn savdo hajmining 6,8 milliard AQSh dollariga yetishini anglatadi. Elektron tijorat ulushining oshishi ham kuzatilmoqda. 2019-yilda O'zbekistonda elektron tijoratning umumiy savdo hajmidagi ulushi 1,2 milliard AQSh dollarini tashkil etib, bu umumiy savdoning 1 foizidan kamini tashkil qilgan. Prognozlarga ko'ra, 2030-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 15 milliard dollarga yoki 20 foizga, 2040-yilga kelib esa 50 milliard dollarga yoki 50 foizga yetishi mumkin.[5]

3-rasm. O'zbekistonda elektron tijorat hajmining 2025-yilga prognozi.

Elektron tijorat subyektlari sonining sezilarli o'sishi kuzatilmoqda. Soliq xizmati portalining ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda onlayn savdo bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik subyektlari soni ortib bormoqda.

Elektron tijoratning muvaffaqiyatli rivojlanishida logistika va pochta xizmatlari muhim rol o'ynaydi. Milliy pochta xizmati quyidagi infratuzilmaga ega. 14 ta hududiy filial, 21 ta tumanlararo pochta aloqasi, 143 ta hududiy pochta aloqasi, 1 804 ta pochta aloqasi bo'limi, shahar va tumanlarda 1 414 dan ortiq yetkazib berish punktlari mavjud. Bu tarmoq tovarlarni mamlakatning eng chekka hududlarigacha yetkazish imkonini beradi. [6]

Elektron tijoratni tartibga solish maqsadida 2022-yilda yangilangan "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Ushbu qonun iste'molchilar va tadbirkorlarning huquqiy himoyasini ta'minlaydi, elektron operatsiyalarni amalga oshirish va huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni belgilaydi.

XULOSA

Elektron tijorat dunyo miqyosida va O'zbekistonda jadal rivojlanayotgan sohalardan biri bo'lib, uning o'sish sur'ati an'anaviy savdo shakllariga nisbatan yuqori ekani kuzatilmoqda. Global bozorda Xitoy va AQSh kabi davlatlar yetakchilik qilmoqda, Xitoyning elektron tijorat hajmi 2024-yilda 2,8 trillion AQSh dollariga yetishi kutilmoqda va bu umumiy bozorning qariyb 50 foizini tashkil qiladi. Amazon, Alibaba, JD.com, Shopify va eBay kabi yirik platformalar global elektron tijoratning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda ham elektron tijorat sezilarli darajada o'sib bormoqda. 2022-yilda elektron tijorat hajmi 10 886,8 milliard so'mga yetgan bo'lib, bu 2021-yilga nisbatan 1,8 barobar o'sish demakdir. Prognozlarga ko'ra, 2025-yilga kelib O'zbekistonda onlayn savdo hajmi 6,8 milliard AQSh dollariga yetishi mumkin.

Hukumat tomonidan qabul qilingan yangi qonun va tartibga solish mexanizmlari sohani yanada rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, elektron tijorat dunyo bo‘ylab iqtisodiyotning muhim qismiga aylanib bormoqda. Raqamli infratuzilmani rivojlantirish, logistika tizimini takomillashtirish va iste’molchilarning ishonchini oshirish bu sohaga ijobiy ta’sir ko’rsatmoqda. O‘zbekiston sharoitida ham elektron tijoratni rivojlantirish orqali iqtisodiyotga qo‘shimcha sur’at berish va aholiga qulay xizmat ko’rsatish imkoniyatlari kengayib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. **O'zbekiston Respublikasi Elektron tijorat to'g'risidagi qonuni** (2021). www.lex.uz
2. **O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiya vazirligi** (2024). Elektron tijoratni rivojlantirish bo'yicha rasmiy ma'lumotlar. www.mtc.uz
3. Chaffey, D. (2022). **Raqamli biznes va elektron tijorat boshqaruvi** (7-nashr).
4. Laudon, KC va Traver, CG (2023). **Elektron tijorat 2023: Biznes, Texnologiya va Jamiyat** (17-nashr). Pearson.
5. Turban, E., Pollard, C. va Vud, G. (2021). **Elektron tijorat: boshqaruv va ijtimoiy tarmoqlar istiqboli** (9-nashr).
6. Kotler, P., Kartajaya, H. va Setiawan, I. (2021). **Marketing 5.0: Insoniyat uchun texnologiya**.
7. **Google raqamli garaji** Raqamli marketing . (2023). Raqamli marketing asoslari. www.google.com/intl/en/garage
8. **Shopify tadqiqot hisobotlari** (2023). Global elektron tijorat tendentsiyalari va tushunchalari. www.shopify.com
9. **Statista** (2024). Elektron tijorat bozori tendentsiyalari va iste'molchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilish. www.statista.com